

Цоне Крстевски
Лаура Бофо

Градот на Исар-Марвинци и римската администрација во провинцијата Македонија*

УДК: 904:711.424(381)“01/04”
УДК: 003:071:821.14(381)“01/04”

Музеј на Македонија, Скопје
Универзитет во Трст

Баландовската котлина, позната под името Бојмија, претставува мала географска целина во југоисточниот дел на Република Македонија, во долниот тек на реката Вардар. Од најстари времиња котлината имала улога на сообраќајна врска меѓу внатрешноста на Балканскиот Полуостров и егејското крајбрежје. Овој значаен пат што го поврзувал егејското крајбрежје со

*Првиот дел го подготви Цоне Крстевски, а вториот Лаура Бофо. Проширена верзија од прилогот ќе биде објавена во изданието *Studi Ellenistici*, подготвено од Б. Вирцилио, Пиза-Рим 2006.

Голема благодарност до колегата Митја Гуштин, од *Institut za dediščino Sredozemlja UP ZRS Koper*, кој ни помогна во воспоставувањето на контактите за дешифрирање на овој исклучително значаен епиграфски споменик.

Скратеници:

AE = *Année Epigraphique*

DEVJVER, PME = H. DEVJVER, *Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum, I-VI*, Leuven 1976 - 2001

EAM = A. RIZAKIS - J. TOURATSOGLOU, *Ἐπιγραφές Ἰσθμίου Μακεδονίας* (Ἐλιμεία, Ἑορδαία, Νότια Λυγκεστίς, Ορεστίς), Athena 1985

EKM, Beroia = I. GOUNAROPOULOU - M.B. HATZOPOULOS, *Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας*, A. Ἐπιγραφές Βεροίας, Athena 1998

IAM 2 = M. EUZENAT - J. MARION - J. GASCOU (Edd.), *Inscriptions antiques du Maroc*, 2, *Inscriptions Latines*, Paris 1982

IG X..2.1 = C. EDSON (Ed.), *Inscriptiones Graecae Epiri, Macedoniae, Thraciae, Scythiae*, Pars 2, Fasc. 1, *Inscriptiones Thessalonicae et Vicinae*, Berolini 1972

IG X..2.2 = F. PAPAZOGLU et alii (Edd.), *Inscriptiones Graecae...Macedoniae*. Pars 2, Fasc. 2, *Inscriptiones Macedoniae septentrionalis*, 1, *Inscriptiones Lyncestidis, Heracleae, Pelagoniae, Derriopi, Lychnidi*, Berolini 1999

IGBulg. = *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I-V, ed. G. Mihailov, Sofia 1956-1997

SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*

внатрешноста и со Дунав секако дека остава длабоки траги низ различните периоди во минатото по долината на Вардар.

Плодната почва и присуството на рудни богатства (Казандол-бакар; Раброво-хром; Башибос-злато, итн.) претставувале добар предуслов за развој на населби. Позициониран на патот помеѓу Стоби и Солун, градот на локалитетот Исар, во селото Марвинци, уживал посебен резpekt поради директните контакти со римската администрација.

Првите археолошки податоци за Валандово и валандовско датираат од времето на Првата светска војна, кога испитувања во регионот вршел Х. Драгендорф.¹ Како што е познато, линијата на солунскиот фронт се наоѓала на исток од селото Дедели, каде веќе биле откриени гробови од типот циста, датирани во железното време. Во тоа време на локалитетот Исар се откриени неколку наоди од железното време, објавени од В. Пингел.²

Еден од најмаркантните археолошки локалитети се наоѓа на југозападната страна од селото Марвинци, на врвот на една височинка со поглед на Валандовската котлина и долината на Вардар. Археолошки истражувања на овој локалитет се одвиваат од 1952.³

По објавувањето на низа случајни наоди (натписи, монети и др.) од Борка Јосифовска - Драгојевиќ, во 1961 год. започнуваат археолошките ископувања на месноста наречена „Порта“. Овие заштитни ископувања беа под покровителство на тогашниот Археолошки музеј од Скопје.⁴ Уште тогаш мештаните од село Марвинци го користеле локалитетот како мајдан за камен за изградба на нивните куќи, при што се унишувани делови од градот на Исарот.

Од 1977 год. Викторија Соколовска и Радмила Пашиќ започнуваат со систематско ископување во рамките на проектот „Долината на Вардар во првиот милениум пред нашата ера“. И авторот на овој текст учествува од самиот почеток во проектот, а во последната деценија е и раководител на истражувањата.⁵ Локалитетот Исар се протега на 5 хектари⁶ и е поделен на

¹ *Archäologische und Kunstwissenschaftliche Arbeit während des Weltkrieges in Mazedonien*, Zeitschrift für Bildende Kunst, N.F. 30 (1919), 265-267.

² V. Pingel, *Eisenzeitliche Gräber von Dedeli und Mravinca in Jugoslavisch-Makedonien*, Berlin 1970.

³ *Археолошка кариџа на Република Македонија*, Том II, Скопје 1996, 55-59.

⁴ Б. Драгоевиќ-Јосифовска, *Извештај за археолошко ископување код села Марвинаца*, ГЗФФ 19, 1967, 307-352; види и Еад., *Грчки најстари со сигнајура на уметничкој*, ЖА 8.2 (1958), 295-300 (SEG 18 (1962), 272); Еад., *База са јосевиом М. Мемју Репулу*, ЖА 9.2 (1959), 285-290 (SEG 19 (1963), 438); Еад., *Грчки најстари на архиправа једног храма из села Марвинаца*, ЖА 15.1 (1965/6), 137-147 (SEG 24 (1969), 497).

⁵ Стручниот тим на археолошките истражувања во последната деценија го сочинуваат: Цоне Крстевски-раководител, Антонио Јакимовски-археолог, Лилјана Мангаровска-архитект, Милан Митевски археолог-документатор, Петар Стојчевски-студент на археологија и Мирослав Димовски-фотограф.

⁶ В. Соколовска, *Исар-Марвинци и Повардарјејто во античко време*, Скопје 1986; Еад., *Isar-Marvinci. Researches in the Roman Town*, Archaeologia Jugoslavica 20-21 (1980-1981), 106-124).

два дела: акропола, каде е лоцирана предримската населба, а на падините под акрополата се протега градот во римскиот и доцноримскиот период. Каструмот кој бил изграден на крајот на III век, е лоциран веднаш под акрополата на југоисточната падина.

Акрополата била опкружена со бедеми, од архајскиот па сè до хеленистичкиот период. Утврдени се четири хоризонти на живеење:

- најстариот се поврзува со VI - V век пред н.е.
- хоризонт 2 - егзистирал во периодот од крајот на V до III век пред н.е.
- хоризонт 3 - би можеле да го сместиме меѓу крајот на IV до средината на III век пред н.е.
- хоризонт 4 - го дефинира периодот од крајот на III до средината, односно крајот на II век пред н.е.

Населбата на Исар го достигнува својот најголем блесок околу средината на IV век пред н.е., за потоа со келтската наезда од 280/279 год. пред н.е. да претрпе тешки разрушувања.

Во прилог на убикацијата и името на античкиот град на Исарот, оди пронајдениот камен-патоказ (*stadion*) во 1984 год., во кој е вклесан грчки натпис од обете страни, каде се споменати двата града, Идомене и Добер.⁷ Ова откритие ги покренало дискусиите околу убикацијата на античките градови од регионот, посебно на оние од Долното Повардарие. Натписот е со карактеристична содржина, односно го означува растојанието помеѓу двата града. Растојанието меѓу Идомене и Добер е зачувано на двете страни од плочата и изнесува 20 стадии. Со оглед на тоа што еден стадиј во грчкиот свет се движел помеѓу 164 и 185 метри, растојанието меѓу споменатите градови изнесува од 3.280 и 3.800 метри.

Дилемата за местоположбата на двата града се чинеше барем делумно решена: едниот може да се идентификува со градот на Исарот, а другиот да се лоцира во непосредна близина, на растојание од околу 3.5 км. Поради ваквата мала дистанца, се смета основана хипотезата дека двата антички града ги дели природна граница. В. Соколовска смета дека градот на Исарот е Добер, а не Идомене, како што тврдат други истражувачи.⁸

Населбата се развила и се проширила во рано-царскиот период. Римските градби стигнале сè до подножјето на Исарот. Според керамичкиот материјал, градот најинтензивно бил населен во II и III век од н.е., а продолжил да живее сè до средината на V век.

Со готската наезда во 268/269 година од н.е. градот видливо страдал. Во југоисточното подножје, веднаш под акрополата, изграден е каструм, од типот квадрибург со одбранбени бедеми кои зафаќаат простор од околу

⁷ V. SOKOLOVSKA, *Stadion Stone from Isar-Marvinci*, *Archaeologia Iugoslavica* 22-23 (1982-1983, издание 1985), 81-87 и EAD., *Isar-Marvinci* цитат на претходниот бр., стр. 168-170 (англиска верзија; оттаму *SEG* 35 (1985), 752, некритички, но со соодветен осврт на M. HATZOPOULOS, *Bulletin Épigraphique, Revue des Etudes Grecques* 111 (1987), 679), со погрешна интеграција на мерката во стадии што недостасува: види нареден бр.

⁸ За *status quaestionis* на оваа тема, види *infra*, II дел.



Сл. 1

6000 м². Во бедемите на каструмот се вградувани епиграфски споменици и делови од архитектонска пластика од раноримскиот град, кој веќе бил без особено значење. Во подоцнежните фази се градело со камен и кал. Населбата продолжува да живурка до крајот на V, а можеби и почетокот на VI век од н.е.

Главната порта се наоѓа во центарот на североисточниот бедем. Од обете страни на портата бедемот е широк од 1.70 до 2.30 метри, додека во северозападниот дел максималната ширина е 1.70 м.

Бројни мермерни статуи, релјефи, надгробни споменици, како и извонредно квалитетната архитектонска пластика, сведочат за посперитетот и развојот на овој град на Исарот, кој не заостанувал зад другите македонски градови во овој период.⁹

На источното подножје на градот на Исарот во римско време егзистирал храм (сл. 1). Според сочуваниот дел од архитравната греда може да се заклучи дека храмот бил изграден, или обновен во 181/2 год. од н.е. од страна на висок функционер (македонијарх) од Македонскиот коинон по потекло од градот.¹⁰ Во негова непосредна близина е пронајдено стапало

⁹ Види В. Соколовска, *Исар-Марвинци* (1986), цитат на бр. 5, стр. 97 (162, англиска верзија).

¹⁰ Б. Драгоевић-Јосифовска, *Извештај о археолошкото ископавање*, цит. на бр. 4; Еад., Грчки натпис, цит. на бр. 4; В. Соколовска, *Исар-Марвинци* (1986) цит. на бр. 5, 100-101 (со непрецизности); N. G. L. HAMMOND, *A History of Macedonia, I, Historical geography and prehistory*, Oxford 1972, 170 (се работи за обнова, а не за конструкција *ex novo*); F. PAPAZOGLU,

кое припаѓало на машка статуа во натприродна големина. Се претпоставува дека статуата го претставува Херакле, или императорот Комод, кој се идентификувал со тоа божество, хипотеза која ја поткрепува датумот на изградба или обновување на храмот, дело на македонскиот висок функционер.¹¹

Југозападно од храмот, во последните неколку години откриен е голем објект, со димензии 20 x 10 метри и правец на протегање СЗ-ЈИ. Северната фасада била разиграна со арки; сочуван е северозападниот сид, со прозори, со висина од 3-4 м. Двете колони од по 7 бази, различни по димензии и профилација, укажуваат



Сл. 2

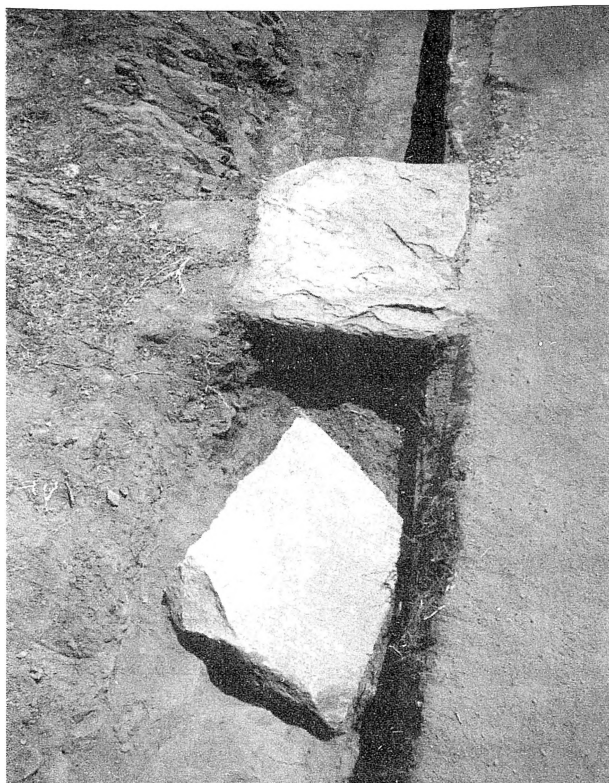
на подоцнежна градежна фаза. И подот укажува на две фази, една со големи подни тули во северозападниот дел на градбата (10 x 6 м), а другата на површина од 70 м² со мозаик во техника *opus sectile* во југоисточниот дел. Овој дел од подот е делумно оштетен.

Остатоците од хидростатен малтер и мермерните декоративни плочки, укажуваат дека објектот во една од неговите фази, поточно во првата фаза имал функција на терма и дека во Диоклецијановиот период бил адаптиран за потребите на каструмот. Градбата била во употреба од крајот на II век од н.е. до почетокот на IV век.

Во последните кампањи е откриена уште една градба, сместена помеѓу храмот и горе опишаниот објект, со димензии 6.20 x 6.20 м, чиј се-

Les villes de Macédoine à l'époque romaine, BCH Suppl. 16, Paris 1988, 179, бр. 32, 207, бр. 122. За македонските високи функционери види и J. WISEMAN, *A Distinguished Macedonian Family of the Roman Imperial Period*, AJA 88 (1984), 575-576 (документот од Исар на стр. 576).

¹¹ Б. ДРАГОЕВИЌ-ЈОСИФОВСКА, *Извештај о археолошком ископавању*, цит. на бр. 4; за ажурирање во областа на оваа проблематика поврзана со иконографијата на Комод види CH. WITSCHER, *Kaiser, Gladiator, Gott. - Zur Selbstdarstellung des Commodus*, SCI 23 (2004), 255-272.



Сл. 3

верозападен сид е сочуван во висина од околу 6 м. Откриен е и голем засведен објект, со правец на протегање североисток-југозапад, како дел од термата, со димензии 10.5 м должина, 5 м ширина и 2 м висина. Истиот, според грчкиот натпис вграден секундарно во југозападниот сид од објектот може да се датира во раниот III век. Овој објект во вид на тунел, многу квалитетно изграден, со прецизно изработена таваница, е сеуште недоистражен, односно, неговиот југозападен дел сè уште не е расчистен. Неговата функција и намена засега е енигма. Најверојатно овој објект претставувал цистерна за вода за потребите на термите.

Античкиот град бил добро снабден со вода, благодарение на развиената водоводна мрежа, добро изградена и сочувана. Хидроинсталационата мрежа може да се следи од градот, па сè до изворот кој се наоѓал југоисточно од градот.¹² Еден од доводните канали, истражен во должина од 25 м, ширина 0.50 м и висина 0.50 м, е откриен во 2004 год., и се наоѓа внатре во утврдениот град (каструмот) (сл. 2). Каналот целосно бил обложен со хидростатен малтер од внатрешната страна. Истиот бил покриен со големи, фино делкани камени плочи. Мермерната плоча со натпис од двете страни, за која ќе стане збор во овој текст била секундарно поставена како покривна плоча на каналот (сл. 3).

¹² Види Б. ДРАГОЕВИЋ-ЈОСИФОВСКА, *Tabula Imperii Romani (TIR)*, Naissus, Dyrrachion-Scupi-Serdica-Thessalonike, K 34 (Софија), Љубљана 1976, во делот *Idomenai*, 64.

II - Натписите

Овој епиграфски споменик е документ од големо значење, како за историјата на областа и римската царска администрација во провинцијата Македонија во втората половина на II век од н.е., така и генерално, за дефинирање на државните и политичките институции од оваа епоха на Балканскиот Полуостров.¹³

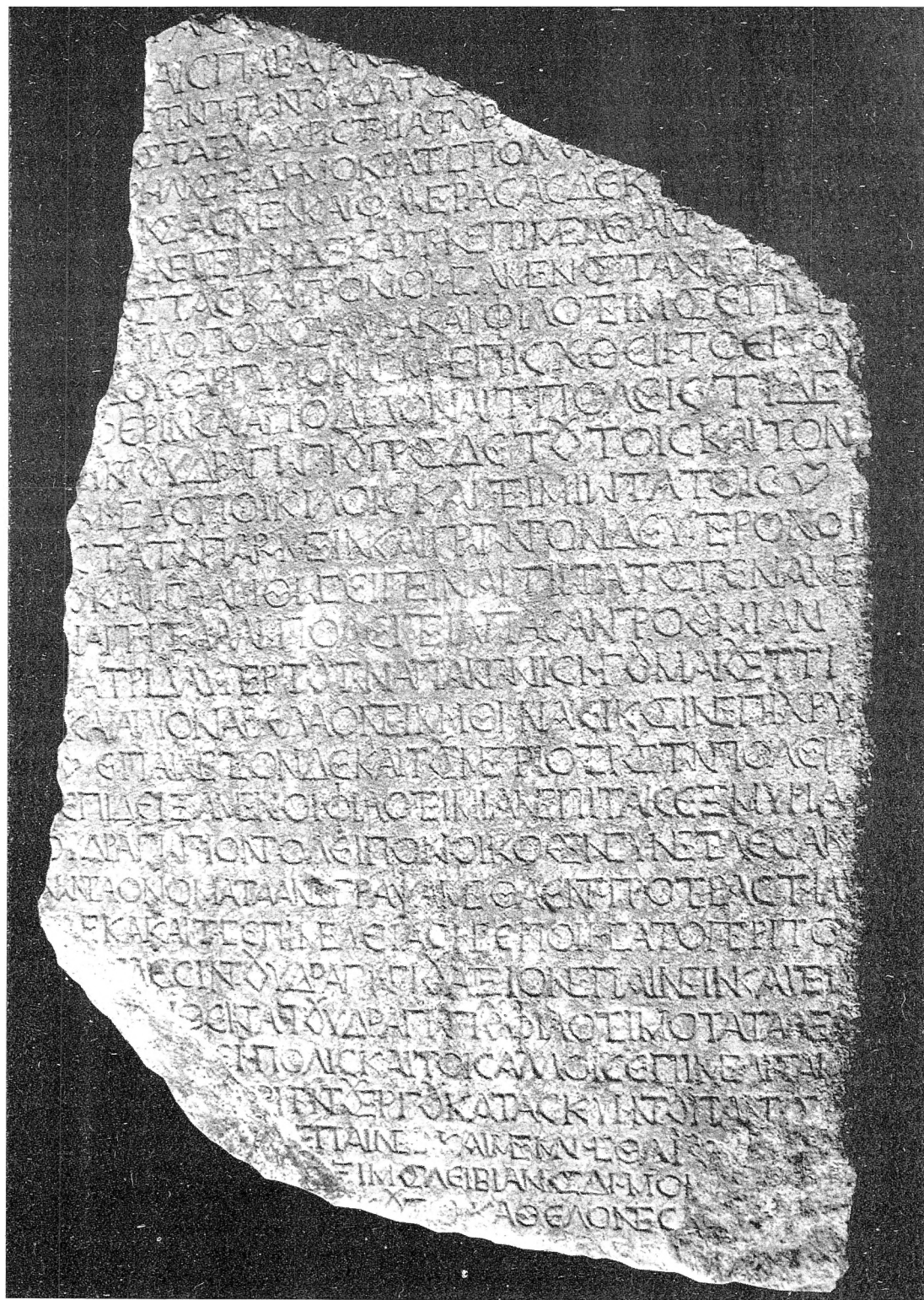
Овде ќе се ограничимо на првото читање на текстот и на посочување на главните причини за интересот што ги нудат документите, од кои неколку бездруго заслужуваат понатамошно прогледување.¹⁴

Епиграфскиот споменик е од мермер со добар квалитет, со максимална висина од 0.85 м, максимална ширина од 0.55 м, дебелина од 0.15 м, што е резултат на адаптирањето во покривна плоча на каналот, на напишаниот запис (А) веќе со секундарна намена (Б), од кој е изваден голем фрагмент од десната маргина. Типот на текстот и потребата за вметнување на формулација во последниот ред од вториот пишан текст (Б, 1.27) го идентификуваат првобитниот споменик со една од големите паралелопипедни плочи од северна Македонија. Секундарната намена допринела за значајни оштетувања во горниот (околу една третина) и левиот дел (околу половина) и отстранување на еден не многу широк дел од долниот дел на натписот; натамошните оштетувања кои се резултат на времето, доведуваат до нагласување на неправилностите на отстранетите маргини и до лупење на надворешната страна. Конечната намена на натписот во каналот и значењето на првобитниот текст во објектите на *balaneion*-от наведуваат дека ни со првата пренамена натписот не бил многу оддалечен од градбите каде бил вратен.

А. Маргинален десен фрагмент од првобитниот натпис, со епиграфски урнек од кој недостасува значителен дел од горниот десен агол, речиси половина од левата страна, дел кој не може да се прецизира во долниот дел; долниот десен агол од фрагментот е излижан (сл. 4). Ракописот е убав, со голема употреба на лигатури; во II.13, 19, 28 присутни се добро изработени *hederae distinguentes*, средна висина на буквите е 1.15 (II.1 и 2 се повисоки од останатите во текстот, 27-30 се најниски).

¹³ За локалитетот, освен библиографијата посочена во I дел, види F. PAPAZOGLU, *Les villes* цит. на бр. 9, 177-180, 470 (на стр. 179, бр. 35) и, накрај, I. MIKULČIĆ, *Spätantike und Frühbyzantinische Befestigungen in Nordmakedonien, Städte - vici - Refugien - Kastelle*, München 2002, стр. 446-449, бр. 386 (Марвинци; датата од натписот во факсимил скр. 362 е погрешна: документот датира од 41/4 од н.е., како што правилно е посочено на стр. 449, не од средината на III век од н.е.; види и *infra*), 343, бр. 31; види и Б. ДРАГОЕВИЋ-ЈОСИФОВСКА, TIR цит. на претходниот бр., стр. 63-64 и кратката забелешка од WISEMAN, in R. STILLWELL (Ed), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton 1976, стр. 554, под поимот *Марвинци* (Idomenae). За проблемите за идентификација на античкиот локалитет, види *infra, in fine*.

¹⁴ Поедноности за натписот, критика и коментар за двата документи има и во изданието на Studi Ellenistici.



 [---] +ACA [---]
 [---] αἰς παρὰ τῷ ++ [---]
 [---] ς τῶν πηγῶ τοῦ ὕδατος [---]
 [---] ΟΣ τά τε ψυχριστήρια τοῦ βα[λαυείου ---]
 5 [---] Αὐ] ρήλιος τε Δημοκράτης πολλά[κις? ---]
 [---] ιος ἄς μὲν καὶ φαυεράς ἄς δέ κα[ί ---]
 [---] ιω ἐπειδὴ δέ καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ το[ῦ ἔργου]
 [---] πρ] οστάς καὶ προνοησάμενος ταχέως κα[. ?]
 [---] φιλόπονος ἄμα καὶ φιλότειμος ἐπιμε=
 10 [λητής --- ἐη?] δούς ἀργύριον ὡς μὴ ἐπισχεθεῖ το ἔργον
 [--- εἰς?] φέρειν καὶ ἀποδιδόναι τῇ πόλει ἐτι δέ
 [καὶ --- τὴν κατασκευ] ἦν τοῦ ὕδραγωγίου πρὸς δέ τούτοις καὶ τόν
 [--- λίθοις ? κο] σμήσας ποικίλοις καὶ τειμιωτάτοις ((hedera))
 [--- τῶν εὐσχημονε] στάτων παρήμειν καὶ πρώτων τόν δεῦτερον ὅιο=
 15 [---] οὐ καὶ ὡς ἀληθῶς εἰπεῖν αἰτιώτατος γενάμεν=
 [νος ---] ναι τῇ τε ἄλλῃ πολειτεία πάσαν προθυμίαν
 [παρέσχητο --- τὴν] πατρίδα ὑπὲρ τούτων ἀπάντων ἰσηγούμαι(νος) Οὐέτι=
 [ον Cognomen ---] καὶ Αἴλιον Ἀρχέλαον τειμηθῆναι εἰκόσιν ἐπιχρύ=
 [σοις --] ((hedera)) ἐπαινετόν δέ καὶ τοὺς μετριοτέρους τῶν πολει=
 20 [τῶν --- πάσαν] ἐπιδειξάμενοι φιλοτειμίαν ἐπὶ ταῖς ἐξ μυριά=
 [σιν δηναρίω --- τ] ὁ ὕδραγωγίον τό λεῖπον οἰκοθεν συνετέλεσαν
 [--- τῶν ἐπὶ πηγελέμ] νων τά ὀνόματα ἃ ἀνεγραψάμεθα ἐν τῇ προτέρα στήλ=
 [η --- e.g. τῆς εὐνοίας ε] νεκα καὶ τῆς ἐπιμελείας ἧς ἐποίησατο περὶ το=
 [--- κά] λλεσιν τοῦ ὕδραγωγίου ἄξιον ἐπαινεῖν καὶ τει=
 25 [μᾶν ---] ἡθεῖ τά τοῦ ὕδραγωγίου φιλοτειμότητα ἀξ=
 [---] ε ἡ πόλις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιμελήσαι=
 [--- πε]ρί τὴν τοῦ ἔργου κατασκευὴν τοῦ παντός
 [---] ἐπαινεῖν καὶ μεμνήσθαι ((hedera)) [--- ?]
 [--- Μά] ξιμος Λειβιανός Δημοκ[ράτης]
 30 [---] ΨΟΥ++ καθελόντες +[---]

Документот претставува прв за нас познат декрет од градот на Исарот во чест на неговиот особено дарежлив и грижлив добротвор, активен во времето на Марк Аурелиј (161-180 од н.е.)

Локалниот добротвор, М. Аурелиј Демократ (M. Aurelios Democrates) (I. 5), впрочем бил познат од статуата подигната во градот на императорот Марко Аурелиј, во декември 161 од н.е.: лицето кое очигледно уживало одредена доверливост што се однесува до финансиските операции поврзани со јавната администрација, било задолжено за тоа дело.¹⁵ Припаѓајќи ѝ на

¹⁵ Б. ДРАГОВИЋ-ЈОСИФОВСКА, *База са посветом Марку Аурелију*, ЖА 33.1 (1983), 23-25 (оттаму SEG 33 (1983), 520 е. AE 1983, 876, погрешно датирана 181 г. - општо прифатена печатна грешка во *Resumé*-то на стр. 25); В. СОКОЛОВСКА, *Исар-Марвинци* (1986) цит.

локалната елита, поради влијанието и важноста, тој продолжувал да е обврзан кон татковината „главно во неговото граѓанско делување“ (II. 16-17).

Посебната заслуга за доделувањето на честа била поврзана со иницијативата превземена од градот, за изградба на канал за довод на вода (*hydragogion*¹⁶) од природните извори (*pegai*) до објектите на фригидариумот (*psychristeria*¹⁷) на локалните бањи. *The bathing culture* која од II век започнува да го карактеризира градежништвото во градовите на империјата можела да му се случи само на град што веќе имал традиција и доживувал во моментот сериозна конкуренција на градежно поле меѓу поважните градови во областа, кои исто така се залагале за реализација и реставрација на јавни, култни објекти и бањи.¹⁸ Снабдувањето на бањите со вода било посебен дел во работата и претставувало посебно добротворство, кое барало и посебна финансиска интервенција.¹⁹ Вообичаено за грчкиот свет било, од хеленистичкиот период па наваму, големите и скапи операции да минуваат низ прилично долги и тешки институционални процедури.²⁰ Важноста на епиграфскиот документ од Исарот се содржи во тоа што тој се однесува на серија „канони“, за различните чекори што ги превземал градот, за финансирање на најзначајните негови градежни потфати и за различните форми прифатени на конкурсот на угледни личности за нивна реализација надвор од контекстот на добротворните *ob honorem* или

на бр. 5, стр. 131-132. Името Демократес било релативно раширено во Македонија, од хеленистичкиот до римскиот период: види P. M. FRASER - E. MATTHEWS - R. W. V. CATLING (Edd.), *A Lexicon of Greek Personal Names (LGPN), IV, Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea*, Oxford 2005, s.v., нрт. 3-13; нашиот лик одговара на бр. 7; воениот намесник споменат во истиот епиграф е бр. 8; извесен Демократес и на еден неиздаден епиграф од Кавадарци, на југ од Стоби (сл. 1), можеби од II век од н.е. (*ibid.*, бр. 13); на овие личности треба сега да се додаде и [- -] Максимос Леибианос Демократес од l. 29 (вд. *infra*).

¹⁶ L. 1. 12, 21, 24, 25. За споредба во Македонија најверојатно исто во II век од н.е. вд. SEG 45 (1995), 759, со којшто извесен Филип син на Александар му посветил на полисот на Еуропос *hydragogion*.

¹⁷ L. 4. За терминот види *infra*. За типичната структура на *frigidarium*-от види NIELSEN, *Thermae et Balnea. The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths*, I, Text, Aarhus 1990, 23-24, 153-154. За конкретниот случај види *supra*, I дел.

¹⁸ За “bathing culture” види FAGAN, *Bathing*, цит. на бр. 15, стр. 54; види и стр. 43 (II -иот век како “the golden age of baths”), 164 след. и *infra*. Во оваа епоха нагласена е тенденцијата за зголемување на ладниот простор, за сметка на топлиот, види: NIELSEN, *Thermae et balnea* цит. на бр. 17, стр. 115. За особената активност во градежништвото во провинцијата Македонија, од периодот на Антониј, до оној на Север доведува и закрепнувањето на економски план после дачките војни, види: M. VITTI, *Addatamento e trasformazione della città della provincia Macedonia*, во J. Y. MARC - J.-Ch. MORETTI - D. VIVIERS (Edd.), *Constructions Publiques et Programmes Éditaires en Grèce entre le II^e siècle av. J.-C. et le I^{er} siècle ap. J.-C.*, Actes du Colloque organisé par l'École Française d'Athènes et le CNRS, Athènes 14-17 mai 1995, Bulletin de Correspondance Hellénique Suppl. 39, Paris 2001, 473-494.

¹⁹ Види FAGAN, *Bathing* цит. на бр. 15, стр. 163. Во специфични случаи, како што ќе видиме, работите се чини биле делени.

²⁰ За многу од она што следи треба секако да се повикаме на неопходниот L. MIGEOTTE, *Les souscriptions publiques dans les cités grecques*, Genève-Québec 1992, *passim*.

summae.²¹ Од одредени аспекти, како што ќе видиме во понатамошниот текст, овој натпис се манифестира како единствен документ за грчкиот континентален свет во римскиот империјален период. Гледано од овој аспект, песимистичките забелешки на Ризакис околу фактот дека “le financement des travaux publics est un problème qui reste ouvert pour les provinces helléniques”, би можеле да најдат на делумно ублажување.²²

Демократ, како што може да се заклучи понатаму од отчетот на неговите заслуги, бил промотор и поборник на градежништвото, коешто подразбирало, како што било обичај во тој период во грчкиот свет, додатна интервенција на „приватни“ финансирања, повеќе или помалку поттикнати од колективот, и од удел на граѓанската администрација (најчесто обезбедени *ad hoc*, во форма на дополнителни задолжителни давачки, *eisphora*, или волонтерски, во вид на добродетелство, *epidosis*).²³ Поради ова, а и бидејќи веќе докажан како способен управител со колективните пари и како ревносен граѓанин, му била доверена и *epimeleia* (надзор) за изградба на објектот (II. 6-7). Волен да ја покаже својата способност за прифаќање на задачите од јавниот живот и својата ревност (I.9), во навидум тешки услови, што го попречувале извршувањето на работата (I.10), *epimeletes*-от веднаш ја прифатил иницијативата за решавање на проблемот (I.8).²⁴ Како и да е, градењето не значи дека имало непречен тек, доколку тој требало да интервенира со снабдување со пари за да не биде прекинато (I. 10). Природата на текстот не дозволува да се заклучи дали се работи за фондови, раководени исклучиво од управителот или (се чини поверојатно) се работи за лични фондови, на кој начин се оставал добар впечаток кај граѓаните вклучени во работата, а кои можеби не вложиле онолку колку им „наложувала“ титулата.

²¹ За придонесите преку различни форми на финансирање од страна на благородниците од *poleis*-ите од римскиот период на Битинија (“*ob honorem*”, “*hors de toute magistrature*”, “*dans les souscriptions publiques*”, во секој случај од големци) види H.-L. FERNOUX, *Notables et élites des cités de Bithynie aux époques hellénistique et romaine (III^e siècle av. J.-C. - III^e siècle ap. J.-C.)*, *Essai d'histoire sociale*, Dijon 2004, стр. 391-393, со MIGEOTTE, *Souscriptions* цит. во претходниот бр., стр. 271-272 (за зделката при контроверзна изградба на колонада потпишана од Пруса, а во која бил вклучен и Дионе). За важноста на приватните прилози за економијата на полисот во римскиот период и за нивниот квалитет како извор на редовно финансирање види H.W. PLEKET, *SEG* 51 (2001, и 2005), *ad* 2305, односно H. SCHWARZ, *Soll oder Haben? Die Finanzwirtschaft kleinasiatischer Städte in der Römischen Kaiserzeit am Beispiel von Bithynien, Lykien und Ephesos* (29 v. Chr. - 284 n. Chr.), Bonn 2001. За една поцелосна слика на приливите во градот, во грчко-римскиот свет и за „управувачката“ улога на локалната елита на која припаѓале големците, види и: A. D'HAUTCOURT, *Public finances and private generosity. The exemple of Opramoas in Roman Lycia*, *Journal of Economics, Business and Law*, 5 (2003), стр. 39-62 (*non vidi*: cfr. CL. BRIXHE - PH. GAUTHIER, *Bulletin Epigraphique*, *Revue des Etudes Grecques*”117 (2004), 340).

²² RIZAKIS, *Notes de Conclusion*, во *Constructions Publiques* цит. на бр. 18, стр. 533.

²³ Види MIGEOTTE, *Souscriptions* цит. на бр. 19, стр. 321

²⁴ За значењето на *pronoeisthai* во јавниот живот на една личност, приватно или службено, види: J.-L. MORGUES, *Le préambule de l'Edit de Ti. Julius Alexander*, *Appendice*, *Bulletin de Correspondance Hellénique*119 (1995), стр. 431 и *infra*, бр. 68.

Како и да е, се работело за проблеми поврзани со уплатата на пари за работата. Глаголот од I.11, *apodidonai*, во контекст на финансиски обврски значи „да се уплати колку се должи“ како резултат на обврска прифатена како јавно ветување за цели од корист на граѓаните.²⁵ А ако е точно на-дополнувањето, и *eispherein* што му претходи се однесува на финансиски придонес.²⁶ Може да се претпостави дека Аурелиј Демократ, во својата функција на управител и во улога на благородник, успеал за прв пат да ја одблокира ситуацијата. А згора на тоа, и од свој џеб, со цел да го подобри угледот на добродетел, за да се истакне пред останатите финансиери што инвестираат во не толку угледни градби, тој се снабдува со *proskosmemata*, декорирајќи го фригидариумот со скапоцена и префинета облога од мермер (II.12-13).²⁷

Финансирањето на *hydragogion* вклучувало определен број на големци од градот: тоа биле „најпочитуваните“ (*euschemonestatoi*) и „првенците“ (*protoi*).²⁸ Идентификацијата на „вториот“ не е сосема јасна, но се очекува понатамошните интервенции на Демократ (благодарение на коишто ќе стане одговорен за доброто на градот, II.15-16) да бидат насочени кон организација на придонеси, по пат на „понуди“ во градското собрание, што предвидувало група на „волонтери“ и регистрација според редоследот на приложување или според квотата.²⁹ За заслугите на одредени сограѓани, а сè со цел охрабрување на другите за *philotimia*, предложувал јавно да им се укаже чест со тоа што ќе им бидат изработени портрети на позлатена позадина (II.17-18).³⁰ Личностите од чии имиња е сочувано само *Vettios* [- -] и *Aelios Archelaos* не се познати. Меѓутоа првиот носи *nomen* што потсетува на претставувањето на *gens* како во Стибера, во Дериопос (две личности од I век од н.е., четири од II), а освен тоа и на повеќе градови по на југ, и на италската емиграција во Македонија во доцната републиканска епоха.³¹ Во

²⁵ MIGEOTTE, *Souscriptions* цит. на бр. 19, стр. 199, 326.

²⁶ Во тој период дејството означено со глаголот го немало традиционалното значење на задолжително плаќање, туку на волонтерски прилог, види: V. HELLY, *PROEISPHEREIN: Une inscription de Kiérion en Thessalie*, *Revue d'Archéologie* 1971, стр. 23-24.

²⁷ За значаен пример, од Лагина-Стратоникеа, во Карија, исто во II век од н.е. види: L. ROBERT, *Des Carpathes à la Propontide*, *Studii Clasice* 16 (1974), стр. 54 (= Id., *Opera Minora Selecta*, VI, Amsterdam 1989, стр. 276): колонадата на еден термален објект била обложена со мермерни полихромни плочи во близината на *frigidarium-ouī*, дефиниран *psychrolousion* (види *infra*). *Frigidarium-ouī* бил по правило најелегантнo украсен простор во бањите, види: NIELSEN, *Thermae et balnea* цит. на бр. 17, стр. 154; види и стр. 115).

²⁸ За пример од „првенците на татковината“ во Македонија, види: *EKM Beroia* 7, 1. 11.

²⁹ За процедурата, види Migeotte, *Souscriptions* цит. на бр. 19, стр. 289 и *passim*.

³⁰ За значењето на *eisegeomai*, „да се понуди, да се воведе и јавно да се прикаже некој предлог“, види на пример, за Македонија од 158/159 од н.е., декретот од Gazoros *SEG* 24 (1969), 619, 11. 9-16 (cfr. *SEG* 31 (1981), 631). За значењето на *eikon epichrysos* во хеленистичко-римскиот период, види на пр.: J. и L. ROBERT, *La Carie. Histoire et Géographie historique, II, Le plateau de Tabai et ses environs*, Paris 1954, 165, бр. 41, 1. 2.

³¹ За Ветии од Стибера (*IG* XII.2.2, 181, 300, 325, 326, 327, 328, 336) види PAPAIOGLOU, *Villes* цит. на бр. 9, 253-254. За Ветииите од најјужните градови, Едеса, Берија, Тесалоника,

градот на Исар - Марвинци во клавдиевиот период постоела една спогодба *conventus c.R.*, која што сигурно имала ефекти врз социјалниот живот и имињата.³² За втората личност Елиј Архелај, може само да се каже дека имал императорско потекло и изворно име раширено во Македонија (но не во Пајонија) во II и III век од н.е., во секавање на славното минато на регионот.³³

Во контекстот на јавните работи на Демократ веќе со сигурност е и оној на потпишувањето на понудата за донации во пари, промовирана, според една актуелна процедура во полисите од хеленистичко-римскиот период, за да може да се заврши со приватни фондови. Последниот? дел од работата, проценет е на цифра со средна вредност од 60.000 денари (II. 20-21).³⁴ Во Исар *eucharistia*-та којашто градот ја искажувал во однос на двајцата добродетели, преку честа на *eikones*, се покажала како ефикасна, доколку и други граѓани, колку и да биле *metrioterai*, покажале патриотска ревност во придонесите од нивен џеб, сè до достигнување на потребната сума и завршување на каналот за вода.

Значи, одреден број личности се задолжиле преку јавно ритуално ветување за *epangelia*. Нивната почит била возвратена, како што било обичај, со јавно испишување на нивните имиња и нивната понуда, или според редоследот на приложување, или според квотата, или со мешан редослед (на прво место првиот што прифатил, а потоа останатите добротвори според квотата).³⁵ „Плочата“ го претставувала најверојатно наближувањето на

и самите седишта на *conventus c. R.*, види А. В. ТАТАКИ, *Macedonian Edessa. Prosopography and Onomasticon*, Athens 1994, 86-88. За Ветии-те од Филипи, види Р. PILHOFER, *Philippi, Bd. II, Katalog der Inschriften von Philippi*, Tübingen 2000, nr. 163 / L002 (CIL III, 633, del II sec. d.C.), 11. 8 и 47.

³² Римската заедница од Исар во 41/4 од н.е. се собра во полисот, во чест на *legatus Augusti pro pr.* Р. Memmius Regulus, види ДРАГОЕВИЋ-ЈОСИФОВСКА, База цит. на бр. 4 и *infra*. За топографските причини за римската емиграција во областа што се наоѓала на патот кој ги поврзувал Македонија и Мезија, долж правецот Тесалоника-Стоби-Сингидунум, види *supra*, I дел, и RIZAKIS, *L'émigration romaine en Macédoine et la communauté marchande de Thessalonique: perspectives économiques et sociales*, in CHR. MÜLLER - CL. HASENOR (Edd.), *Les Italiens dans le monde grec, II^e siècle av. J.-C. - I^{er} siècle ap. J.-C., Circulation, Activités, Intégration*, Actes de la Table Ronde, Paris, ENS, 14-16 mai 1998, Bulletin de Correspondance Hellenique Suppl. 41, Paris 2001, стр. 112 (преглед на различните *conventus c.R.* во Македонија, од крајот на републиканскиот период, види *ibid.*, стр. 116-117, со бр. 29). За другите локални семејни имиња, од времето на римската емиграција во републиканскиот период види *infra*.

³³ За обичаите, види LGPN, IV, s.v.; види и J. TOULOMAKOS, *Historische Personennamen im Makedonien des römischen Kaiserzeit*, *ŽA* 47 (1997), 218, со 222-223. За ономастичките изрази на македонскиот *Lokalpatriotismus* во II и III век, види и *infra*.

³⁴ Vd. MIGEOTTE, *Souscriptions* цит. на бр. 19, стр. 283. Што се однесува до цифрата, може да биде корисна споредбата со сумата од 65.000 денари што Хадријан му ја доделил на Коронеа токму за канал за вода: види J. H. OLIVER, *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri*, Philadelphia 1989, стр. 261, бр. 108, II. 10-11.

³⁵ За видот на листите на оние што давале прилози, види: MIGEOTTE, *Souscriptions* цит. на бр. 19, стр. 288-292 и *infra*.

крајот на каналот во *frigidarium*-от (и до неа поради сообразноста, бил смесен декретот за Демократ).

Заслугите на *epimeletes* му го загарантирале, нему за завршениот објект, како и јавното признание, пофалбите и почеста (II. 24-28). Случувањата поврзани со личноста, и најверојатно, со делото сепак не биле завршени, ако во продолжението на декретот се продолжува со целокупноста на градежните работи поврзани со *balaneion*-от. Празнината во текстот не дозволува интерпретации околу предметот и смислата на *kathairein*-от од I.30, или околу улогата на лицето спомнато во I.29. Меѓутоа дозволува неколку забелешки за ономастичката група на последново. Се јавува уште еден Демократ од Исарот, како протагонист од декретот и претседател на советот на политарсите од 161 год. од н.е. Неговите две римски имиња, Максимус - како *praenomen*, *nomen*, или прво од двете *cognomina* и *Livianus* - еден од многуте благородници на - *Ianus* од Македонија, што евоцираат на римското присуство во локалитетот од времето на емиграцијата од републиканскиот период, консолидирано со *conventus c.R.*,³⁶ со сличности и во Стибера, во Стоби, и во други локалитети во појасот меѓу Стоби и Стибера, во Кавадарци, Ресави, Прилеп.³⁷

Декретот од Исар има уште две други заслуги. Од една страна, во историјата на *epidoseis*-ите забележана од *Léopold Migeotte*, тоа би го пополнило вакумот во II век од н.е. на овој простор, потенциран од истражувачот.³⁸ Од друга страна, со *psychristeria* се дава прилог на епиграфската грчка лексика; што се однесува до *frigidarium*-от, термин навидум засведочен само литературно и во подоцнежен период, се става рамо до рамо со веќе споменатиот *psychrolousion* од Лагина-Стратоникеја.³⁹

Б. Десен маргинален фрагмент од плочата, свртена вертикално поради секундарната намена; ова довело и до враменост на епиграфското поле (сл. 5). Во текстот недостасува еден горен дел чијашто големина не може да се одреди, а лево приближно половина од текстот: централниот дел од II.6-16 е тешко читлив поради големиот степен на лупење. Ракописот е убав, со честа употреба на лигатури; средна висина на буквите е 0.15.

³⁶ Помалку се чини веројатна серија од двајца, од коишто првиот лишен од празнината *nomen*. За различните можности за употреба на Максимос кај Грците, види ТАТАКИ, *Macedonian Edessa* цит. на бр. 30, стр. 88, Табела II. бр. 18. За честоста на семејното име на -*Ianus* во Македонија вд. ТАТАКИ, *The Nomina of Macedonia*, во A. D. RIZAKIS (Ed.), *Roman onomastics in the Greek East: social and political aspects*, Proceedings of the International colloquium organized by the Finnish Institute and the Centre for Greek and Roman antiquity, Athens 7-9 september 1993, Athens 1996, стр. 108.

³⁷ За активностите на Максим(ус) во Стибера, види; PAPAZOGLU, *Les stèles éphébiques de Styberra*, Chiron 18 (1988), 255 (во Кавадарци, на територија на Стоби, вд. EAD., *Notes épigraphiques de Macédoine*, ЖА 32 (1982), стр. 43). За Ливии, вд. EAD., *ibid.*, 39-45.

³⁸ Види ја табелата на *Souscriptions* цит. на бр. 20, стр. 298. Вд. и *infra*.

³⁹ *Supra*, бр. 34.



 [---] ++++
 [---] +++++ νων παρ' ὑμῖν
 [---] νιατεραις μὲν οὕτω τὴν αἰεί
 [---] καὶ πλείστην ποιησάμενον πρό=
 5 [νοῖαν --- ἐ] νγ(ρ)άφει δὴ τῶν καρπῶν ὑπάρχειν
 [---] μα κείμενον οὔτε αὐτοὶ ποτε ἐπαύσα=
 [σθε ---] ++ σπουδῆς οὔτε διημάρτετε πώποτε τῆς
 [---] ὑπό, vel παρά τῶν πρό ἡμῶν] αὐτοκρατόρων χάριτος καὶ ἀμοιβῆς
 [---] πρότ?] ερον ἔτος τοῦ σείτου συντελέσας καὶ ἰο=
 10 [---] καὶ τὴν γῆν μόνοις ὑμῖν ἑώμεν καὶ
 [---] ἡμῶν ἀνηλώσατε τοσοῦτον διὰ τοῦ
 [---] +η τοῦ λοιποῦ δέ σειτη(ρεσίου) ὅμως ἡμᾶς οὐ πέμψετε
 [---] ι καιρός τέπει γων καταλάβη καὶ ποτε ++ (?)
 [---] τό πόσον συντελεῖν μὴ γάρ ἐπαλλῶ τε
 15 [---] πειν ἀλλά παρ' ἡμῶν αὐτῶν μανθα=
 [ν ---] ων καὶ ἐντειμοτέρα γένοιτ' ἢ συντέ=
 [λεια ---] + ον δεῖσθαι πρὸς ὑμᾶς γραμμάτων
 [---] θοτα σείτον καὶ τῆς Λιβύης πλη=
 [---] ας τῶν ἄλλων τῶν σειτοφό=
 20 [ρων ---] μενον ταῦτα μὲν οὖν ὑμῖν ὀρίσθω
 [---] στε ἐκελεύσαμεν ὑμᾶς ἀποστεῖλαι
 [---] τὴν πρόσ] οδὸν τὴν ἡμετέραν λείψαι τ' ὃν σώζο++
 [---] + θήσεται καὶ γάρ ἂν ἐνδοξον εἴη ΜΑ=
 [---] + παρασκευὴ φανείη χρωμέ=
 25 [νῆ---. Ἐπρέσβευον Nomen Cogn., Nomen Θρασ?] ὑλέων, Κερένιος
 Μακεδών, Ἰού=
 [λιος Cognomen, nomnen Cognomen, οἷς τό ἐφόδιον δοθήτω, εἰ μὴ προῖ=
 [κα (πρεσβεύειν) ὑπέσχηται. Vacat? Εὐτυχεῖτε. Vacat? E.g. Εὐράφη καὶ ἐτέθη
 πολιτ (αρχοῦντος) Nomen?] Στράτωνος τό β'. Ἐτους ηκσ' σε[β(αστοῦ)].

Важноста на документот вдлабен врз опачината на декретот за Демократ се чини очигледна, без разлика на празнините. За градот таа била толку значајна, што било наметнато веднаш да се запише врз основната плоча со секундарна намена, а за нас натписот е важен поради податоците што ги добиваме за историјата на градот и римската администрација во провинциите.

Овој натпис го зголемува списокот на документи од империјалната канцеларија како одговор на барање од страна на провинциска заедница.⁴⁰

⁴⁰ За збирката на документи на грчки јазик види ги веќе цитираниот OLIVER, *Greek Constitutions* цит. на бр. 33, со дополнувања и ажурирани ставови и содржина дело на V.I. ANASTASIADIS и G. A. SOURIS, *An index to Roman Imperial constitutions from Greek inscriptions and papyri, 27 BC to 284 AD*, Berlin-New York 2000. За ажурирањето, во однос на периодот означен со насловот, придонел и BURTON, *The Roman Imperial State* цит., стр. 270-274), со исклучок на

Делот што недостасува и лупењето на крајот на последниот ред не ја покриле датата: се работи за 228 год. од августовската ера (*etos sebaston*), односно за периодот октомври 196/октомври 197 од н.е. Писмото потекнува од Септимиј Север и Каракала (види II.10, 12, 15, 21, 22): почетната празнина во текстот би можела да е делумно исполнета со титулите на испраќачите и со именувањата на градските авторитети на кои им било наменето, и со поздравот.⁴¹

Писмото било со препорака од градот, којшто имал пратено делегација, веројатно петчлена, со барање и задолженија. Имињата на делегатите се појавувале во крајната „*viaticum formula*“, со која градот бил авторизиран да им ги исплати патните трошоци на пратениците, чијашто задача ја ценеле како добро извршена (II.25-27). И во овој документ ономастиката е значајна. *Коџноменой* не во целост сочуван поради недостатокот од првиот дел на I.25, каде останала втората компонента, која е типично македонско име Леон.⁴² Оваа фигура, впрочем од самиот Исар, се среќава на еден пехар.⁴³ Благородникот Јулиј од (четвртата?) компонента нè навраќа на локалниот римски дух од доцниот републикански период, и на историската улога на Цезар во Македонија помеѓу 46 и 44 год., повеќе отколку на „империјалниот“ контекст.⁴⁴ Исто така значајна, од повеќе аспекти, е и единствената ономастичка серија сочувана во целост, Керени

хартинена документација и неколку неразјаснети случаи. За анализа на документацијата од различните обраќања на императорот, вд. - покрај класичниот F. MILLAR, *The Emperor in the Roman World* (31 B.C. - A.D. 337), London 1977, стр. 213-272 - T. HAUKEN, *Petition and Response. An Epigraphic Study of Petitions to Roman Emperors 181-249*, Bergen 1998, *passim* и синтезата од 296-317. За задолжениет *ab epistulis*, бил именуван функционер за грчки јазик од почетокот на владеењето на Марк Аурелиј, вд. Еск, *Government and civil administration*, in *САН XI*², *The High Empire, A.D. 70-192*, Cambridge 2000, стр. 249; за неговата улога и одговорност во составувањето на одговорите на императорот на грчки јазик спореди MILLAR, *The Emperor* цит. *supra*, стр. 225-228.

⁴¹ За периодот од 10 декември 196-19 февруари 197 вд. на пр. OLIVER, *Greek Constitutions*, цит. на бр. 33, стр. 434-436, бр. 215, одговорот на императорите на декрет од градот Делфи. За можни титули види ја реконструкцијата на одредени секвенци D. KIENAST, *Römische Kaisertabelle, Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt 1990, стр. 156-159 и 162-165 (со појаснувања и варијанти, за Каракала, кај A. MASTINO, *Le titolature di Caracalla e Geta attraverso le iscrizioni (indici)*, Bologna 1981, стр. 31). Помалку веројатно се чини присуството на „титула“ (за примери, види. SOURIS, *An index* цит. на бр. 40, стр. 14).

⁴² Види во тој контекст ТАТАКИ, *Macedonians abroad: a contribution to the prosopography of ancient Macedonia*, Athens 1998, стр. 207-209; вд. и EAD., *Ancient Beroea, Prosopography and Society*, Athens 1988, стр. 365.

⁴³ Спореди. SEG 37 (1987), 564.

⁴⁴ За односите меѓу Цезар и Октавијан Август и Македонија, вд. накрај M. Šašel Kos, *Aprian and Illyricum*, Ljubljana 2005, стр. 349 и 463. За владетелските семејни имиња во Македонија вд. ТАТАКИ, *The Nomina of Macedonia* цит. на бр. 35, стр. 107 (со понекоја несигурност: “usually considered as a proof for the award of Roman citizenship by the emperor to locals”; спореди O. SALOMIES, *Contacts between Italy, Macedonia and Asia Minor during the Principate*, in RIZAKIS, *Roman Onomastics* цит. на бр. 36, стр. 114: “...nomina.. sometimes not easy to interpret” e l’intero *Roman Onomastics*, *passim*).

Македон *Cer(r)en(n)ius*, не многу познат благородник, којшто е дел од листата на релативно бројните *nomina* засведочени како во Македонија, така и во Азија, и нè навраќа на трговските односи во Средоземјето на различните италски *gentes*, од доцниот републикански период до II век од н.е.⁴⁵ Не случајно формата Керениос се јавува во Солун, главниот трговски јазол меѓу Истокот и Западот.⁴⁶ Македон, етносот преземен во личното име премногу раширено во Македонија во римската епоха и доста често во Пајонија, спаѓало во „значајните“ имиња, коишто служеле за потврдување на *Selbstbewußte* на локалната *елиџа*, посебно очигледно при манифестациите на јавниот живот во Македонија меѓу II и III век од н.е.⁴⁷ Второто име на личноста одговорна за епиграфското уредување на документот во функција на политарх (ако горенаведеното надополнување е точно), Стратон, било исто така раширено име во Македонија.⁴⁸ Пример за неговото присуство во областа ни нуди еден епиграфски споменик од II - III век од н.е., сеуште необјавен, којшто се чува во музејот во Кавадарци.⁴⁹

Празнините во текстот оневозможуваат задоволително разбирање на поединостите во писмото. Како и да е, дозволуваат да се разбере предметот на барањето и императорскиот одговор, уште еден елемент што ја зголемува документарната вредност на епиграфскиот споменик од Исарот: каде се работи за данок. Со тоа се прекинува речиси целосниот *vacuum* на документација што се однесува до империјалните епиграфски „структури“ на грчки јазик собрани од Ј. Х. Оливер.⁵⁰ Впрочем, како што ќе видиме, истиот покажува посебни карактеристики на сличност со два империјални документа на латински јазик наменети за провинцијата Македонија, *EKM Beroia*, 14 (II-III век од н. е.) и *EKM Beroia*, 15 (267 год. од н.е.).

Прашањето требало веќе да биде разгледано во локалното седиште. II.3-4 овозможуваат да се забележи улогата на одредена личност, градски или империјален судија, којшто се заложувал за неговите обврски (I.4, со типична формулација од хеленистичко-римската лексика што се однесува

⁴⁵ За значењето на присуството на двата региона, вд. SALOMIES, *Contacts* цит. на претходниот бр., срт. 125 (помеѓу *nomina* “less familiar”). За динамиката на населувањата и на преместувањата на италските *gentes* во Македонија во текот на времето и различните трговски движења во централно-источниот Медитеран и Балканските простори вд. RIZAKIS, *L'émigration romaine* цит. на бр. 31, стр. 128-132.

⁴⁶ За обичаите, види IG X.2.1, 69, l. 50, крај на I век на н.е.; 104, l. 1, II, *vel* III век; *133, l. 2, *post* 153-154 d.C.; 245, II, l. 5, *ante* крај на II век од н.е.; *252, l. 3, „околу крајот на II век од н.е..“ За улогата на Солун и неговата гео-топографска позиција, вд. RIZAKIS, *L'émigration romaine* цит. на бр. 31, стр. 112, 118.

⁴⁷ За обичаите со името, види. LGPN, IV, s.v. (во Пејонија, р. 24-33; за некој Аурелиос Македон во Кавадарци, од почетокот на III век од н.е., вд. бр. 28, SEG 44 (1994), 560) и ТАТАКИ, *Ancient Beroea* цит. на бр. 41, стр. 368, бр. 287. За неговото значење, види: P. NIGDELIS, *Geminii und Claudii: Die Geschichte zweier führender Familien von Thessaloniki in der späteren Kaiserzeit*, in RIZAKIS, *Roman Onomastics* цит. на бр. 16, стр. 133, со бр. 21.

⁴⁸ Вд. LGPN, IV, s.v.

⁴⁹ LGPN, IV, s.v., nr. 48, (inv. 6/II).

⁵⁰ Види BURTON, *Roman Imperial State* цит. на бр. 54, стр. 259 и 267.

на професионалната „заинтересираност“ за некоја работа).⁵¹ А извештај за случајот сигурно пристигнал во Рим, додавајќи ги „техничките“ проценки за заклучокот од одговорот на градот, којшто ја акцентирал, како што било обичај, сопствената ревност (*spoude*) во однос на моќниците во минатото (II. 7-8). Како што потенцираат авторите на писмото, можеби повторно повикувајќи се на соодветните изрази од барањето за интервенција, добрата волја на градот сигурно дошла до соодветен „надомест“ (*amoibe*) од страна на претходниците на испраќачите, кои го наградиле со *beneficium (charis)*.⁵² Почитуваниот претходник на нотата уживал дозвола за добротворство (*charis*) на „слобода“ на Грците, добиена 67 год. од н.е. од Нерон, којшто сакал да „возврати“ (*ameipsasthai*) за љубезноста и почитта.⁵³ Интересно е да се напомене дека од Нероновата изјава првиот за нас познат пример за употреба на *amoibe* во империјален текст на грчки јазик се наоѓа токму во указот на Септимиј Север и Каракала адресирано во 202 г. на Аурелиј Хорион, којшто ја „предал размената“ (*apodidous amoiben*) на селата од *Ossirinchite*, кои му го дале правото на *enktesis*.⁵⁴ Не се чини случајна ни употребата на глаголот во изразот на Касиј Дион, член на *consilium principis* и *amicus* на Септимиј Север и Каракала, со којшто ја дефинирал политиката на првиот во однос на *poleis*-те и приватниците што го поддржале.⁵⁵ Но за нашиов документ значаен е пред сè познатиот указ на Каракала од 215-216 г. од н.е. упатен на провинцијата Мауританиа Тингитана и сочуван во пишана верзија во градот Банаса.⁵⁶ Во него императорот овозможувајќи го *beneficium*-от, простување

⁵¹ Многу богата со пр. E MORGUES, *Le préambule* цит. на бр. 23, стр. 431-434; види и , *supra* е НАУКЕН, *Petition* цит. на бр. 40, стр. 234-235. Доколку вклучувањето на функционер се однесувало на воен намесник, може како кандидат да се препознае L. Cassius Severus *epitropos* на императорот *Makedonias kai Thrakes* ценет во Филипополи, на должност во истиот период (во реконструкцијата на Д. БОТЕВА, *The Province of Macedonia and the Civil War A.D. 193-197, Ancient Macedonia V, Thessaloniki*, Oct. 10-15, 1989, Thessaloniki 1993, стр. 245-247): вд. DEVIJVER, *PME*, V, с 97 *quater*; VI, стр. 122 (*aet. Commodi / Sept. Severi*).

⁵² За *charis/beneficium* вд. *supra*, во текстот I, за Севери, J-P. CORIAT, *Le prince législateur: la technique législative des Sévères et les méthodes de création du droit impérial à la fin du principat*, Roma 1997, стр. 482.

⁵³ OLIVER, *Greek Constitutions* цит. на бр. 33, стр. 573, бр. 296, ll. 1-2, 11.

⁵⁴ OLIVER, *Greek Constitutions* цит. на бр. 33, стр. 477, бр. 247 (*P. Oxy.* 4, бр. 705), l. 61. Врската *charis/amoibe-amoibeisithai* била секако присутна, иако не надвладувала во граѓанската лексика во доцниот хеленистички и пред сè во римскиот период: вд. го на пример декретот на Перге за благородникот Аполониј (*SEG* 45 (1995), 1772 Ca (*post* 19 од н.е.), l. 16, спореди l. 15), или декретот за светската асоцијација на глумци *I. Heraklea Pont.* 2a, ll. 15-16, за лекарот *Marcus Xenokrates*.

⁵⁵ Dio. 74,8,4.

⁵⁶ Спор. *IAM* 2, бр. 100 За воведување и кај пониските сталежи на принципот на *amoibe* во рамките на благородничкиот систем ни нуди споредба - значајна поради датата 194 од н.е. - епиграфското *dossier* од Неапол E. MIRANDA (Cur.), *Iscrizioni Greche d'Italia, Napoli I*, Roma 1990, бр. 44, навидум без доволно внимание од истражувачите во однос на овој аспект: содржи изјави во декретот од локалната заедница, благодарна на својот добродетел и епистоларен двојазичен одговор од почесниот, којшто е доказ токму за кореспонденција меѓу *amoibe* е *remuneratio* (II, ll. 8-9, III, ll. 3-4). Види го и следниот бр.

на данок, изјавува дека е *obsequium et fidem vestram remunerans* (I.5), секако *certum habens quod indulgentiam meam obsequio sitis remuneraturi* (I.10); меѓу идните размени *hoc beneficio meo*, игра улога во секој случај и фактот што *omnes...annuas pensationes sive in frumento seu in pecunia daturos* (II.14-16).⁵⁷

Царскиот добротвор не бил врзан само за обврската за „размена“. Поради својата природа, добрата империјална намера требало да ја потврди онаа на нивните претходници. Експлицитно е изјавено во единствениот нареден пример на принципот *amoibe* што го имаме од империјалните „структури“, писмото од Гордијан III до Афродизија во 239 год. од н.е.: „возвраќајќи“ (*ameibomenos*) ја милосрдноста на градот изјавена преку декрет во однос на сопствената *basileia*, императорот ги потврдил сите привилегии како валидни сè до неговото пристапување...⁵⁸ Во споредба со претходниците се наметнувал, како принцип на царската идеологија, и обидот, или изјавата за надминување во квантитет и квалитет.⁵⁹ Тешко е да се замисли дека во делот што недостасува не фигурира некое навраќање на последниов мотив, доколку се земе во предвид, на пример, јазикот од африканската посвета на Елагабал *super omnes retro principes indulgentissimus*.⁶⁰

Крајниот проблем го чинат потешкотиите на локално ниво за продолжување на уживање на *karpoi* (I.5), за некакво спорење на земјиште (I.10), и покрај (веројатно) интересирањето на некој судија, локален или од провинцијата, којшто бил ангажиран по тоа прашање.⁶¹ Тоа ќе го попречело данокот (*syntelein/synteleia*, II.9 ss., 14, 16-17) од жито, дел од империскиот *prosodos* (I.22). Ако читањето во оштетениот дел I.12 е точно, давачките се за снабдување на војската побарани од заедниците што биле заинтересирани за присуство или минување на царските трупи, *siteresion* (*frumentum*).⁶² Дека давачките предизвикувале последици во нормалното

⁵⁷ Идеолошкото значење на „дискурсот на принцот“ за кого зборува CORBIER, *Le discours du prince, d'après une inscription de Banasa*, „Ktèma“ 2 (1977), стр. 211-232, spec. стр. 221; види и G. DI VITA-EVRARD, *L'édit de Banasa: un document exceptionnel?*, in A. MASTINO (Cur.), *L'Africa romana*, „Atti del V convegno di studio, Sassari, 11-13 dic. 1987“, Sassari 1988, 287-303.

⁵⁸ OLIVER, *Greek Constitutions* цит. на бр. 33, стр. 545, бр. 279, II. 6-8.

⁵⁹ За монархиската хеленистичка идеологија што се подведува на принципот на надминување на претходниците види VIRGILIO, *Lancia, diadema, porpora. Il re e la regalità ellenistica*, II ed., Studi ellenistici XIV, Pisa-Roma 2003, стр. 47.

⁶⁰ CIL VIII, 10304 (кај Цирта), веќе потенцирана од страна на CORBIER, *Le discours du prince* цит. на бр. 56, стр. 214, бр. 9.

⁶¹ Види го и следниот бр.

⁶² За соодветствувањето *siteresion/frumentum/frumentatio*, вд. H. J. MASON, *Greek Terms for Roman Institutions, A Lexicon and Analysis*, Toronto 1974, стр. 138, s.v. За плаќањето на даноките во натура и одржувањето на трупите види најпосле И. P. ERDKAMP, *The Corn Supply of the Roman Armies during the Principate (27 BC -235 AD)*, in Id. (Ed.), *The Roman Army and the Economy*, Amsterdam 2002, стр. 47-69 и обопштено, P. A. BRUNT, *The Revenues of Rome*, JRS 71 (1981), стр. 161-172 (= Id., *Roman Imperial Themes*, Oxford 1998, стр. 324-346, со *Addenda*, стр. 531-540). Вд. и, за организативниот аспект, P. LE ROUX, *Le ravitaillement des armées romaines sous l'empire*, in *Du latifundium au latifondo. Un héritage de Rome, une création médiévale ou moderne?*, Actes de la Table ronde intern. du CNRS organisée à l'Université de Montaigne-Bordeaux III les 17-19 déc. 1992, Paris

одвивање на економскиот живот на еден град, дека требало да се регрутираат неговите добродетели за собирање материјал, ни укажува декретот на Лете (Мигдонија) во чест на еден добротвор кој „кога војските на императорот [Хадријан, во 121/122 од н. е.] минувал низ територијата“, си ја исполнил обврската доставувајќи *annona*.⁶³ Непостојаноста на давачките не ги оневозможувала барањата за повеќе години: повикувањето на „преостанатиот“ *siteresio* што нема да бил испорачан (I.12), и на веќе испочитуваниот прв, или втор „годишен доход“ (I.9), укажуваат на исполнување на обврската на подолг и претходно одреден период.⁶⁴ За ова прашање не недостасуваат споредби, од хеленистичкиот период: можело да се има *siteresia* од 6 месеци, една година, две години.⁶⁵

Одговорот којшто го очекувале испраќачите и покрај празнините во документот се чини прилично јасен: од една стана „земјата“ требала да остане на располагање на *politai*-те (I.10), но од друга страна пак, во интерес на царскиот *prosodos*, било дозволено купување на жито од „Либија“ и од другите области што го произведувале (II.18-20) - т.е. Северна Африка⁶⁶ - за надминување на можните недостатоци.

1995, стр 403-424; D.J. BREEZE, *Supplying the Army*, in G. ALFÖLDY - B. DOBSON-ECK (Hg.), *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit. Gedenkschrift für Eric Birley*, Stuttgart 2000, стр 59-64; B. ONKEN, *Administrative Zuständigkeiten bei der Organisation der römischen Heeresversorgung im 1. u. 2. Jh. n. Chr.*, „Laverna“ 12 (2001), стр. 123-138 (за улогата на провинциските функционери за снабдување на војската со храна, стр 126; види и ERDKAMP, *The Corn Supply* цит., стр. 51; во секој случај ништо неможе да се каже за евентуалната припадност во оваа категорија на луѓе, на личноста посочена во II. 4-5); C. CARRERAS MONFORT, *The Roman Military Supply during the Principate. Transportation and Staples*, in ERDKAMP, *The Roman Army* цит., стр. 70; J. REMESAL RODRÍGUEZ, *Military Supply during Wartime*, in L. DE BLOIS - J. RICH (Edd.), *The Transformation of Economic Life under the Roman Empire*, Proceedings of the Second Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. - A.D. 476), Nottingham, July 4-7, 2001, Amsterdam 2002, стр. 77-89.

⁶³ AE 1921, 1 = SEG 1, 276. За улогата на „приватните“ прилози за снабдување на војската со жито, за да бидат воведени во категоријата *munera* воведена од градот којшто се соочувал со побарувачки, види ERDKAMP, *The Corn Supply* цит. на бр. 81, стр. 64-65.

⁶⁴ За нередовноста на данокот за снабдување со храна на војската во времето на династијата Севери, види CORBIER, *Dévaluations et fiscalité (161-235)*, in *Les "dévaluations" à Rome, Époque républicaine et impériale* (Пум, 13-15 ноември 1975), Рим 1978, стр. 295 e ad D. VAN BERCHEM, *L'annone militaire est-elle un mythe?*, in *Armées et fiscalité dans le monde antique*, Парис 14-16 октомври 1976, Парис 1977, *Intervention*, стр. 337-338; ONKEN, *Administrative Zuständigkeiten* цит. на бр. 79, стр. 131-132. Преминот кон „редовноста“ на плаќање на данокот ќе се случи за време на владеењето на Септимиј Север (вака смета и, ERDKAMP, *The Corn Supply* цит. на бр. 81, стр. 57; види го меѓутоа самиот ERDKAMP, *loc. cit.*, стр. 69: се работи најверојатно за „more occasion to demand ad hoc levies“).

⁶⁵ Види MIGEOTTE, *Retour à la grande souscription publique de Cos des années 205-201 avant J.-C.*, in TIMAI J. TRIANTAPHYLLOPOULOU, Athena 2000, стр. 168-169; M. Segre, *Iscrizioni di Cos*, I, Roma 1993, ED 212, l. 17.

⁶⁶ За улогата на *Libye* како географско одбележување на Северна Африка, види P. ROMANELLI, *Dizionario Epigrafico* IV, Рим 1958, стр. 977-978, s.v. *Libya*, со епиграфски обележувања. Гледано од римската администрација, би можело да ја одбележува или Киренаика, или проконзуларна Африка.

Фактот што снабдувањето на трупите било обврска не неопходно поврзана со актуелните кампањи или трупите на поминување, или во близина, и што Македонија била како и да е *Hinterland*, во областа на фронтот во долниот дел на Дунав, би можел да исклучи од истражување една можна причина за барањето упатено на градот, кој ќе биде лоциран во блиска иднина на влезот на Балканскиот Полуостров.⁶⁷ Датата од документот, 196/197 г. од н.е., дозволува навраќање на случката што го заинтересирала македонскиот град за случувањата од граѓанската војна, меѓу Септимиј Север и Пекенио Нигро и за последиците коишто провинцијата претходно под контрола на Нигро, морала да ги претрпи кога неговиот ривал воено ја окупирал.⁶⁸ Идеата за „прескромната“ улога, што ја имала Македонија за време на владеењето на Септимиј Север и Каракала опишана од Ф. Папазоглу во еден прилог од 1961 г. се чини дека треба делумно да се преиспита.⁶⁹

Двата натписи од Исар-Марвинци и покрај нивната состојба, се од голема важност за историјата на Македонија во римската епоха.

⁶⁷ За првиот аспект, види P. GARNSEY, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World. Responses to Risk and Crisis*, Cambridge 1988, стр. 246-247; за вториот, види I. PISO, *Das Militärdiplom von Drobeta*, „Zetschrift für Papyrologie und Epigraphik“ 56 (1984), стр. 277 (= ID., *An der Nordgrenze des Römischen Reiches. Ausgewählte Studien* (1972-2003), Stuttgart 2005, стр. 123, оттаму е цитатот). За значењето на големиот број легии и помошни одреди во провинциите на Дунав, карактеризирани со демографска дисперзија и мала продуктивност, види ERDKAMP, *The Corn Supply* цит. на бр. 81, стр. 48-49.

⁶⁸ За прецизна анализа на случувањата во кои замале учество Септимиј Север е Пешенио Нигро и за воените и административните последици на Балканот, вд. БОТЕВА, *The Province of Macedonia* цит. на бр. 50, стр. 245-249. Одговорен за снабдувањето на војската на Сетимио Северо со жито за време на трите граѓански војни бил воениот намесник М. Росиус Витулус (DEVILVER, *PME* II, R 11) за што надомест бил ранг на *ducenarius*: вд. REMESAL RODRIGUEZ, *Military Supply* цит. на бр. 81, стр. 87.

⁶⁹ Septimia Aurelia Sebaste, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 85 (1961), 175 (според. со 166: „La Macédoine ne joua, autant que l'on sache, qu'un rôle infime sous le règne de ces deux princes“). Давачките се во секој случај есенцијални за сфаќање на епиграфските и монументалните манифестации за односот помеѓу *йолисийше* од провинцијата со властите од империјата (за нова посвета на Септимиј Север од Пела, помеѓу 198 и 210 од н.е., вд. P. CHRYSOSTOMOU, Νέες ἐπιγραφές τῆς Πέλλας, „ТЕКМΗΡΙΑ“ 6 (2001), стр. 126-127).

City at Isar-Marvinci and Roman Administration of the Province of Macedonia

S u m m a r y

Part of the archaeological research of the significant location of Isar-Marvinci is an initial publishing of a large fragment of epigraphic for secondary usage, which contains two inscriptions of significant value for the political and invitational history of the province of Macedonia in the second half of II century AD, as well as the public space organization in the polis of Isar location. The older one (post AD 161) engraved on the initial plate (A) has the honorary decree of the polis to the benefactor M. Aurelius Democrates, who was already well known for his activities on several occasions as a supporter and organiser of financing of activities for construction of a water supply system for the *frigidarium* at the local bath system. The importance of the document is in the fact that it mentioned the “canonic” order of operations of a Macedonian city for financing the construction, and it also contains testimony of the public signing, so far unique for the Balkan Peninsula in the II century AD. On top of it, the term used for the *frigidarium* structures (*psychristeria*) seems *unicum* in the epigraphic terminology.

The text inscribed on the back side of the plate (B) in new imperial letters, is very interesting because of the terminology used for the nobles and because of the nature of the issue described. It dates from year 228 of Augustinian era, the period is October AD 196/October AD 197. The authors Setimius Severus and Caracalla as it can be concluded, faced a fiscal problem, which cause the situation as described in the two already known imperial documents in Latin, sent to the province of Macedonia, EKM Beroia, 14 (II-III century AD) and EKM Beroia, 15 (AD 267). The polis seemed to have had difficulties with supplying the army (*siteresion*) and several years of uncollected taxes; therefore, it was allowed to procure grains from Africa. Both inscriptions do not reveal the name of the city of Isar, for which there are several scholarly interpretations.

Translated by
Elizabeta Bakovska